

Ekonomide Devlet veya Devletin İktisadi Rolüne Dair¹

On The State in The Economy or Th State's Economic Role

Şaban ÖZTÜRK

Öğr. Gör, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sabanozturk@yyu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-2095-195X>

Makale Başvuru Tarihi / Received: 30.11.2020

Makale Kabul Tarihi / Accepted: 31.12.2020

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi

ÖZET

Anahtar Kelimeler:

Devlet,
Ekonomi,
Liberalizm,
Neo-Liberalizm,

Dünyadaki değişimlerin aynı zamanda siyasal bir yapı olan devletler içinde geçerli olması doğaldır. Bu değişimlerin devletler için genellikle yönetim şekli ve uyguladıkları politikalarda ortaya çıktığı söylenebilir. Bu kapsamda devletlerin yaşanan değişimlerle birlikte siyasi ve iktisadi rolüne ilişkin görüş ve fikirlerin de değiştiği, bu değişimlerin uygulanan politikalara da yansıtıldığı kabul edilebilir. Genel kabule göre devletin siyasi rolünün olduğu kadar iktisadi rolünün daha geç zamanlarda başladığı şeklindedir. Ancak bu anlayış devletin modern zamanlara kadar iktisadi faaliyetlere ilişkin hiçbir rolünün olmadığı anlamına gelmemelidir. İlk devletlerin varoluşundan beri ekonomi devlet açısından son derece önem arz etmiş, devletlerarası çekişmelere ve savaşlara sebep olmuştur. Her ne kadar günümüzdeki gibi kurumsallaşmış anlamda devlet ve iktisat ilişkisinden bahsedilmese de eski çağlarda da devletin iktisadi rolünün öneminden bahsedilmektedir. Tekrar belirtmek gerekirse, devletin, tarihi süreçte, ekonomi içindeki fonksiyonlarının değiştiği, ekonomik siyasi ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak devletin ekonomideki rolüne ilişkin yaklaşımların da farklılık arz etmesi araştırmacılar tarafından üzerinde durulan hususlardandır. Buna ilaveten devletlerin ekonomi ile ilişkisinin toplumlara ve dönemlere göre de değişmesi söz konusudur. Kent-devletlerden, modern ulus-devletlere kadar bu ilişki biçiminin değişiminde süreklilik olduğu gözlenmiştir. Bu nedenle geçmişten günümüze değin devletlerin toplumla ilişkilerinde ekonominin belirleyici bir etken olduğu söylenebilir. Bu çalışmada devletin ekonomik hayattaki rolüne ilişkin genel bilgilere yer verilmiştir. Ayrıca bu kapsamda günümüzde de tartışma konusu olan ve Keynes ile Hayek'in düşünceleri üzerinden devletin ekonomik hayata müdahalesinin sınırları üzerinde durulmuştur.

ABSTRACT

Keywords:

State,
Economy,
Liberalism,
Neo-liberalism,

It is natural that the changes in the world are also valid within the states, which are a political structure. In this context, it can be accepted that the views and ideas about the political and economic role of the states have changed with the changes experienced and these changes are also reflected in the policies implemented. General acceptance is that the economic role of the state as well as its political role started later. However, this understanding should not mean that the state played no role in economic activities until modern times. Since the existence of the first states, the economy has been extremely important for the state and caused conflicts and wars between states. Although the relationship between state and economy has not been mentioned in the institutionalized sense as in today's world, the importance of the economic role of the state in ancient times has been also mentioned. To state again, the functions of the state in the economy have changed in the historical process, and the different approaches regarding the role of the state in the economy depending on the economic, political and technological developments are among the points emphasized by the researchers. In addition, it is possible that the relationship of states with the economy changes according to societies and periods. It has been observed that there is continuity in the change of this form of relationship from city-states to modern nation-states. For this reason, it can be said that the economy has been a determining factor in the relations of states with society from past to present. In this study, general information about the role of the state in economic life is given. In addition, in this context, the limits of the intervention of the state in economic life through the thoughts of Keynes and Hayek, which are still a subject of discussion today, have been emphasized.

¹ Bu çalışma "Türkiye'de Neo-liberal Politikaların Uygulanmasında Devletin Siyasi ve İktisadi Rolü: Anavatan Partisi (1983-1989) ve AK Parti (2003-2011) Dönemlerinin Karşılaştırılması" adlı yayımlanmamış tezden türetilmiştir.

1. GİRİŞ

Maddi ve manevi tüm diğer kurum ve grupları hâkimiyeti altına almayı başaran, merkezi bir yönetim sistemi anlamında 15. ve 16. yüzyıl Avrupa'sında doğmuş olsa da, devlet, tarihsel bir kurum (Heywood, 2018:163) olarak geçmişi çok daha eskilere götürülebilmektedir.

Dünyadaki değişim ve dönüşümlerin aynı zamanda siyasi bir yapı olan devletler içinde geçerli olması doğaldır. Bu değişimlerin devletler için genellikle yönetim şekli ve uygulamalarında ortaya çıktığı söylenebilir. Bu kapsamda devletlerin yaşanan değişimlerle birlikte siyasi ve iktisadi rolüne ilişkin görüş ve fikirlerin de değiştiği, bu değişimlerin uygulanan politikalara da yansıdığı kabul edilebilir. Genel kabule göre devletin siyasi rolünün olduğu kadar iktisadi rolünün daha geç zamanlarda başladığı şeklindedir. Ancak bu anlayış devletin modern zamanlara kadar iktisadi faaliyetlere ilişkin hiçbir rolünün olmadığı anlamına gelmemelidir.

İlk devletlerin varoluşundan beri ekonomi devlet açısından son derece önem arz etmiş, devletlerarası çekişmelere ve savaşlara sebep olmuştur. Her ne kadar günümüzdeki gibi kurumsallaşmış anlamda devlet ve iktisat ilişkisinden bahsedilmese de eskiçağlarda Babil'in giriş kapısındaki tuğlalarda yer alan bilgilere dayalı olarak hububat, hasat ve vergiden ulusal gelirin hesaplandığına dikkat çekilmiştir. Ayrıca Antik Yunan'da filozofların (Platon, Aristo, v.d.), gözlemlerine dayanarak devlet, iktisat, ahlak ve politika konularını birlikte ele almaları bu açıdan önemli veriler olarak kabul edilebilir. Ökte(2008)'ye göre yine değer, fiyat, mülkiyet, para, servet gibi birçok kavramın ele alınması ve toplumsal düzeyde incelenmesi bu dönemin (Antik Yunan) düşünürlerine ait olmakla birlikte Batı dünyasının bunlara dair bilgileri analiz etmeye başlaması ancak 16. yüzyıla rastlamaktadır. Ölmezoğulları(1998: 31)'nin da belirttiği gibi Eski Yunan düşünürleri olan Platon ve Aristo'nun düşüncelerinin önemli bir kısmında şehir devleti, işbölümü, ithalat ve ihracat, zenginlik ve servetin dağılımı gibi konuların yer aldığı bilinmektedir. Bu durum o dönemde de devlet ve ekonomi arasındaki sıkı ilişkiyi ortaya koymaktadır.

Taş ve Günay (2015) tarafından yapılan bir çalışmada, Antik Yunan ve Roma'yı da kapsayacak şekilde Antik çağdaki devlet ve ekonomi ilişkilerine değinilmiştir. Bu çalışmada antik çağ ve ortaçağda ekonomik değişimin yönünü ve hızını, statü bağları özellikle soyluluğun belirlediği belirtilmektedir. Taş ve Günay'ın açıklamaları şöyle devam etmektedir: *“Antik çağda devletle ekonomi arasındaki ilişki, tam anlamıyla toplumsal yapının yansımasıdır. Bu çerçevede tarım toplumlarında, tarımsal üretimin organizasyonu bakımından daha örgütlü bir siyasi organizasyona ihtiyaç duyulması nedeniyle, iktisadi bakımdan otoriter ve müdahaleci devleti zorunlu kılmıştır. Ancak ticaretle geçinen toplumlarda devletin iktisadi bakımdan daha liberal bir özellik kazandığı görülmektedir. Antik çağın devletleri fetihçi devletlerdi. Fetihçi karakteri ağır basan toplumlarda askeri başarıların arttığı dönemlerde devlet gelirleri fetihlerin kazançlarıyla arttığı için, devletin, ekonomik olayların uzağında kalarak daha liberal bir tutum aldığı görülmektedir. Ancak askeri başarılar gerilediğinde devlet gelirleri, fetihçi kazançların düşmesi nedeniyle azaldığından, devletin ekonomik olaylara daha yakın durarak, müdahaleci ve otoriter bir tutum aldığı görülmektedir. Devletle ekonomi ilişkisi hakkında, toplumdaki topluma doğan farklılıkların, toplumsal kültürden daha çok ekonomik faaliyetin niteliğiyle ve üretim koşullarıyla ilgili olduğu ve üretim koşullarının kendi özgün geleneğini yarattığı anlaşılmaktadır.”*

Öte yandan devletin aslında ihtiyaçtan doğduğu fikri aynı zamanda devletlerin oluşumuna dair ekonomik tez olarak kabul edilmektedir. Bu teze göre, ilkel devletlerde ihtiyaçlar; düzen sağlama, hak ve özgürlüklerin sınırını belirleme, yaşamı kolaylaştırma, diğer gruplarla olan ilişkileri sürdürme, düşmana karşı güç birliği yapma olarak ortaya çıkmaktaydı. Çağdaş devletlerin ise, bunların yanı sıra piyasanın başarısız olduğu işleri yapma, haksız rekabeti önleme, alt yapı yatırımlarını yapma, çevre sağlığını koruma gibi görevleri de üstlenmesi beklenmektedir (Demir, 1997: 10).

Tekrar belirtmek gerekirse, devletin, tarihi süreçte, ekonomi içindeki fonksiyonlarının değiştiği, ekonomik siyasi ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak devletin ekonomideki rolüne ilişkin yaklaşımların da farklılık arz etmesi üzerinde durulan hususlardandır. Buna göre; Merkantilistlerin, tüccar-korumacı devletine karşılık, Fizyokratların doğal düzeni savunduğu görülür. Devletin

ekonomiye müdahale etmemesi Klasik Ekonomistler tarafından benimsenirken, Keynezyen ekonomistler müdahaleci sosyal refah devletini savunmuşlardır (Tüleykan, 2010).

Buna ilaveten devletlerin ekonomi ile ilişkisi toplumlara ve dönemlere göre de değiştiği görülür. Mutlak hükümdarların, prenslerin, derebeyliklerin olduğu dönemlerde bu ilişki çok fazla söz konusu değilken, modern devletlerde ekonomi devletin en önemli gündemlerinden olmuştur. Yine liberal rejimlerin uygulandığı kimi devletlerde ekonomi devlet için mecbur kaldıkça ilgilenilmesi gereken bir alan iken komünist rejimlerde ise devletin ana hedefi olmuştur (Kılıçbay, 1994: 13).

Ünlü İslam siyaset düşünürü Maverdi (2003: 25) “Devlet Yönetimi” adlı eserinde devletin temel görevlerinin üçe ayrıldığını, bunların; bayındırlık ve iskân, asayiş ve güvenlik ve askeri ve mali yapılanmalardan müteşekkil olduğunu belirtirken, o dönemde de devlete yüklenen iktisadi yükümlülüğe dikkat çekmiştir.

Zaten devletin kökeni hakkındaki teorilerden biri olan *ekonomik teoriye* göre devlet, ekonomik olayların sosyal ve siyasi olaylara hâkim olmaları sonucu meydana gelmiştir. Bu teorinin önde gelen savunucusu olan Marx, devleti egemen sınıfın sömürülen sınıf üzerindeki baskısının teşkilatlanması olarak tarif etmektedir. Bunun da ötesinde Marx, dünyayı ekonomik çıkarların yönettiğini (Gözler, 2017: 44) iddia etmiştir. Bunun gibi her ekonomik sistemin temelinde aslında bir doktrin, bir düşünce sistemi olduğu, bu sistemlerin kurumlarını da bu düşünce ve inançların oluşturduğu görülür.

Ekonomik sistemler ve devletin ekonomiye yaklaşım biçimi bir bilim olarak XVIII. yüzyıla dayandırılrsa da aslında iktisadi düşünce, bölüşüm, işbölümü, piyasa, değişim ve özel mülkiyet gibi konulara bağlı olarak en eski dönemlerden beri insanlığın gündemini oluşturmaktadır. Bu konuyla ilgili olarak Dişbudak (2008:195), “kapitalist” sistemlerde devletin ekonomiye, iktisat politikalarına ve bu politikaların dönüşümü üzerine etkilerinin çokça tartışıldığını belirtmektedir. Dişbudak’a göre, bu tartışmanın birçok nedeni olmakla birlikte, bu nedenlerin en önemlilerinin, devlet ve ekonomi (piyasa), devlet ve toplum, ekonomi ve toplum, kamusal ve özel alan kavram çiftlerine yüklenen farklı anlam ve bakış açılarının olduğu görülür. Bununla birlikte devletle ilgili çalışmalarda liberal/bireyci veya devletçi kurumcu bakış açılarının ön plana çıktığı söylenebilir.

Aktan ise, “Değişim Çağında Devlet” adlı eserinde, bir ülke içerisinde tüm iktisadi faaliyetlerin cereyan ettiği yapıyı “ulusal ekonomi” olarak adlandırmaktadır. Ayrıca ülkedeki iktisadi birimler olarak üretici ve tüketicilerin faaliyetlerinin “piyasa ekonomisi” adı verilen yapı içerisinde gerçekleştiğini belirtmektedir. Aktan, devletin de bir iktisadi birim olarak ekonomik faaliyetlerde bulunması veya özel iktisadi birimlerin üzerinde düzenleyici kararlar alması durumunda bunun, “kamu ekonomisi” adı verilen ayrı bir iktisadi yapı ve kurumu ortaya çıkardığını dile getirmiştir (2003: 13).

Pierson (2011: 136) tarafından da belirtildiği gibi, devlet ve ekonomi sorununa farklı yaklaşımlar, son iki yüzyılın siyasal düşüncesinde önemli bir yer tutmaktadır. Buna göre bir yanda ekonomik kaynakların özel mülkiyet üzerine kurulu bir yapıya bağlı olarak özerklik ve minimal devlet savunucuları ki şimdilerde neo-liberaller tarafından savunulmaktadır. Diğer yanda ise piyasa ekonomisi içinde özel mülkiyeti bir çözüm olarak değil, devletin ele almak zorunda olduğu bir sorun olarak gören “geleneksel” sosyalistlerin yer aldığı görülmektedir.

Buna bağlı olarak devletin varlığı için gerekli unsurlar (ülke, topluluk ve siyasi otorite) göz önünde bulundurulduğunda da devletin devamlılığı için ekonomik kaynakların ne şekilde kullanılacağı yani kaynakların bireyler arasında nasıl dağıtılacağı en önemli sorun olarak görülmektedir. Dolayısıyla devletin, siyasi olarak yapılanmış idari kurumsal yapısıyla ekonomik kaynaklara da hükmederek toplum üzerinde zorlayıcı etkiye sahip olduğu, böylece devletin ekonomik kaynakları nasıl yöneteceği konusunun ve piyasaya müdahale sınırlarının sürekli tartışma konusu olduğu ifade edilmiştir (Aktan, 1999: 22).

Bu tartışmanın odağında kuşkusuz devletten beklentiler önemli yer tutmaktadır. Bu açıdan devletten beklenen hizmetler veya devletin görevleri, devlet anlayışına ya da konjunktüre göre değişmektedir (Şahin, 2007: 512). Bu nedenle devletin ürettiği/üretmesi gereken kamusal hizmet beklentisi farklılık

arz etmektedir. Dolayısıyla ülkeler arasında devlete bakış açısı/devletten beklentiler farklı olduğu gibi filozoflar arasında da devlet ile ilgili görüşlerin gerek iktisadi gerekse siyasi açıdan birbirinden ayrıldığı görülmektedir.

Buna göre Aktan (2003: 130), iktisadi ve siyasi düşünceler alanında öne sürülen fikirler çerçevesinde beş ayrı devlet modelinden bahsetmektedir. Bunlar;

- Ultra- Sınırlı Devlet (Minimal Devlet),
- Sınırlı ve Sorumlu Devlet
- Müdahaleci Sosyal Devlet (Karma Ekonomi Devleti),
- Aşırı Müdahaleci Sosyal Devlet,
- Sosyalist Devlet.

Ayrıca devletin ekonomiye müdahalesinin sınırlarını açıklarken, her ikisi de kapitalist sistemin içinde yer almakla birlikte J. Maynard Keynes ve F. August von Hayek örnekleri üzerinde durulması önemli görülmektedir. Bir tarafta devletin etkin olmasını ve piyasaya müdahale etmesini savunan Keynes, öte yanda ise devletin mümkün olduğunca piyasanın dışında olması gerektiğini belirten Hayek vardır. Şimdi kısaca bu iki düşünce sistemine değinilecektir.

2. KEYNES'TE DEVLET: DEVLETİN FONKSİYONEL OLUŞU

Kapitalist sistemde devletin ekonomik hayata müdahalesinin gerekli olduğu düşüncesi yirminci yüzyılın başlarında Keynes tarafından dile getirilmiştir. Fakat bu düşüncelerin hayata geçirilmesi için Birinci Dünya Savaşı ve 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'nın etkilerinin iyice hissedilinceye kadar beklenmesi gerekmiştir.

Yasa, bu konuya dikkat çekerek, dünyada etki alanı çok geniş olan 1929 Bunalımı'ndan önce de Keynes'in, liberal sistemin açmazlarına dönük çalışmalar yaptığını belirtmiştir. Keynes'in 20. yüzyılın başlarında yaşanan bu ortamda liberalizmi incelediğini, 1926 yılında "The End of Laissez-Faire" isimli kitabını yayınladığı görülmektedir. Bu eseri ile liberalizm düşüncesinin yıprandığını ve belirgin bir değişimin yaklaştığını belirten Keynes, enflasyon, durgunluk ve işsizlik gibi temel iktisadi sorunlara karşın devletin uygulayabileceği politikalar hakkında önerilerde bulunmuştur (Yasa, 2017).

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünyada meydana gelen siyasi, sosyal ve ekonomik konjonktürdeki değişim ile birlikte 1929 Ekonomi Bunalımı, geleneksel ekonomi modelinin tıkanıp ve yeni bir modelin ortaya çıkmasını da zorunlu kılmıştır. Öncelikle I.Dünya Savaşı sonrası yıkılan imparatorluklar (Osmanlı, İngiliz, Avusturya-Macaristan), yeni kurulan devletler ve tabii ki ABD'nin süper güç haline gelmesi, ekonominin seyrini değiştirmiştir. Buna ilaveten 1929 Ekonomik Bunalımı büyük bir krize dönüşmüştür. Bunalımın asıl sebebinin ise ABD ekonomisinin önce aşırı büyümesi ve savaş sonrasında dünyada satın alma gücünde meydana gelen düşüşe bağlı olarak ekonominin durgunluğa girmesi olduğu belirtilmektedir (Demir, 1997: 51-52). Keynes'in, devletin ekonomiye müdahale etmesi gerektiği fikri de bu dönemden itibaren daha fazla dikkate alınmaya başlanmıştır.

Yukarıda da belirtildiği gibi John Maynard Keynes, 1929 Bunalımı'nın etkilerinden de yola çıkarak, 1936 yılında yayınladığı eseriyle, devletin ekonomiye aktif müdahalesini savunarak "fonksiyonel devlet" vurgusu yapmıştır. Buna göre devletin üstlenmesi gereken fonksiyonlar şu şekilde sıralanmıştır (Aktan, 2003: 25-34):

- Kaynak kullanımında ve kaynak dağılımında etkinlik sağlanması,
- Adil gelir ve servet dağılımı sağlanması,
- İktisadi istikrarın sağlanması ve
- Ödemeler bilançosunda denklik sağlanmasıdır.

Ayrıca bu fonksiyonların yerine getirilebilmesi için “kamu politikası” olarak da kabul edilen devletin araçları da şunlardır:

- Para ve kredi politikası,
- Maliye politikası,
- Dış ticaret politikası,
- Regülasyon ve kontroller politikası,
- KİT politikası.

Aslında belirtildiği üzere dünyada ekonomik anlamda buhranı aşmak klasik ekonomi modeliyle mümkün olmamış, klasik ekonominin *görünmez eli* yetersiz kalmış böylece Keynezyen ekonomik modeline geçiş yaşanmıştır. Keynes “İstihdam, Faiz ve Para Genel Teorisi” adlı eseriyle ekonomik sorunları yeniden tanımlayarak çözüme yönelik yeni politikalar önermiştir. Birçok konuda geleneksel ekonominin hatalarını ortaya çıkarmıştır. Keynes, çözümünde, görünmez elin yanına devletin görünen elini kısmen ikame ederek liberal kapitalizmden müdahaleci kapitalizme yumuşak geçiş yapmanın gereğini açıklamıştır (Demir, 1997: 53). Bu, yeni bir ekonomik model olarak devletler için çıkış yolu olarak görülmüştür.

Üzerinde durulması gereken bir diğer önemli husus da Keynes ve onu izleyen iktisatçıların aynı zamanda sosyal adaletin savunucusu olduklarıdır. Buna göre yaşanan sorunların çözümü için sosyal adalet, sosyal adaletin sağlanması için de gelir dağılımının düzenlenmesi gerekmektedir. Sosyal adaletin, zenginlerden yoksullara doğru gerçekleşen gelirin yeniden dağılımının tüketim eğilimini yükselteceği bu durumda ekonomik dengelerin sağlanmasında kullanılan ve yukarıda bahsedilen para ve maliye politikalarının etkinliğini artıracığı üzerinde durulmuştur. Bu açıdan Keynezyen iktisat anlayışının, devletin gelir dağılımını sağlamak için kullanabileceği en önemli aracın, vergi politikaları olduğu görülür. Buna göre artan oranlı vergilerle, gelir dağılımının yoksulların lehine iyileştirilebilmesi, çalışanların gelirlerinden daha az vergi alarak ya da vergide asgari geçim indirimi uygulayarak yoksullar lehine dengelerin yeniden oluşturulabilmesi mümkündür (Özdemir, 2007: 73).

Keynezyen modelin etkisiyle, daha önceden Batı ülkelerinde ortaya çıkmış olan refah devleti anlayışının önemli ölçüde geliştirildiği ve yaygınlaştığı bilinmektedir. Öyle ki refah devleti uygulamalarının 1970’lerin sonuna kadar altın çağını yaşadığı söylenebilir.

Özdemir (2007: 74), tarafından da vurgulandığı gibi, kapitalist üretim süreçleri ve toplumların sürekli değişimine bağlı olarak ortaya çıkan birtakım sosyal sorunları gidermeyi kendisine görev kabul eden sosyal refah devleti, fonksiyonlarını ifa ederken “sosyal adalet” kavramına önem vermekte ve faaliyetlerini bu kavrama uygun şekilde yerine getirmektedir. Özdemir, bunun için devletin, genelde vatandaşlarının, özelde ise çalışanlar, çiftçiler, küçük esnaf, korunmaya muhtaç kimseler (çocuk, kadın, yaşlı ve sakatlar) gibi bazı zayıf gruplar lehine çıkaracağı yasalar ve oluşturacağı kurumlarla bir sosyal denge kurmaya çalıştığını belirtmektedir. Özdemir, neo-liberal düşüncenin ön plana çıkmasına kadar geçen sürede devletlerin, vergileri ve harcamaları sürekli artırdığını böylece sosyal güvenlik, sağlık, eğitim, konut, transferler gibi sosyal refah hizmetlerine yöneldiğini aktarmaktadır. Dolayısıyla bu harcamaların amacının toplumda gelir dağılımını düzeltmek, refahı artırmak, yaşam kalitesini yükseltmek ve yoksulluğu azaltmak yoluyla sosyal adaleti gerçekleştirmek olduğu söylenebilir.

Ancak 1970’lerin krizleri, Keynezyen ekonomi düşüncesi ve bu doğrultuda uygulanan politikalarla aşılamayınca birçok yönden sorgulanmaya başlamıştır. Özellikle kamu girişimciliği ve kamu müdahaleciliğinin sorgulandığı bu dönemde Keynes tarafından ortaya atılan ve bu zamana kadar geliştirilen iktisat politikalarına karşı, Klasik İktisadi Düşünceye dayalı fakat onu yeniden yorumlayan neo-liberal politikaların önem kazandığı görülmektedir.

3. HAYEK’TE DEVLET: DEVLETİN SINIRLANDIRILMASI

Yapay bir şekilde yani devletin müdahalesi ile oluşturulan düzenin aksine kendiliğinden doğal düzeni savunan Hayek’in ortaya attığı sosyal, siyasi ve iktisadi teorilerin temelini özgürlüğün oluşturduğu kabul edilmektedir. Hayek’ten önce D. Hume, A.Smith ve H. Spencer’in temellerini attığı kendiliğinden doğal düzenin, liberal bir öğreti olarak bireycilik ekseninde geliştirildiği ancak Hayek tarafından yeniden yorumlandığı belirtilmiştir (Metin ve Özkan, 2016). Bu çalışmada ağırlıklı olarak Hayek’in iktisadi görüşlerine yer verilmiştir.

Keynezyen düşüncenin aksine Hayek, devletin görevlerini oldukça sınırlandırarak bu görevlerin neredeyse sadece toplumsal düzenin sağlanması olarak açıklamaktadır. Hayek’in iktisadi düşüncelerinin, özellikle 1970’lerdeki krizlerden sonra yaygınlaştığı görülmektedir.

Erdoğan’ın da belirttiği gibi hem iktisat hem de siyaset teorisi alanında çalışmaları bulunan Hayek, serbest piyasa sisteminin en büyük savunucularındandır. Hayek, iktisadi açıdan en uygun olanın asgari düzeydeki (minimal) devlet olduğunu vurgulamaktadır. Bununla beraber piyasanın devlete önceliğini iki sebebe bağlamaktadır: Birincisi, piyasanın “tabii” düzeninin, mal, hizmet ve ödüllerin dağılımı bakımında rasyonalitesi en yüksek sistem olmasıdır. İkinci olarak, Hayek, merkezi bir gücün, piyasayı yönetmesine imkân verecek bütün bilgilere sahip olmasının imkânsız olduğunu vurgulamaktadır. Bununla beraber Hayek, piyasayı yönetecek, onu akılcı biçimde planlayacak bilgi donanımından yoksun bulunan devletin yapması gereken şeyin, piyasanın kendiliğinden işleyen sürecini bozacak müdahalelerde bulunmak değil, adil davranış kurallarından oluşan hukukun uygulanmasını sağlamak olduğunu belirtmiştir (Erdoğan, 2006: 57).

Pierson da, Hayek’i, devlet ve toplum üzerine daha genel neo-liberal görüşün, en gelişmiş ve itinalı yorumcusu olarak gösterirken, onun özgürlük ve adaleti temel insani değerler olarak gördüğünü vurgulamaktadır. Hayek’in kendisini bir demokrat olarak gördüğünü aktaran Pierson, onun aynı zamanda egemenlik ve sınırsız hükümet fikirlerine karşı çıktığını belirtmektedir. Buna göre özgür ve adil bir toplum, sadece mülk, zarar ve sözleşme yasalarının kuralları çerçevesinde hareket eden insanlar aracılığıyla piyasa tarafından üretilen özel bir kendiliğinden düzen (catallaxy) temelinde oluşabilir. Bu anlamda devletin görevi piyasa düzenindeki toplumun gelişebileceği çerçeveyi (hukukun üstünlüğü) sağlamak, dış tehditlere karşı ortak güvenliği sağlamak, piyasa tarafından verimli bir şekilde sağlanamayan çok küçük miktardaki kamu mallarını tedarik etmek ve insanları yoksulluktan kurtarmak olarak açıklanmaktadır (Pierson, 2011: 111-112).

Hayek, “Kölelik Yolu” (The Road to Serfdom) adlı eserinde liberalizmin statik, değişmez bir dogma olmadığını ve sabit kaidelerden oluşmadığını belirtmektedir. Dolayısıyla liberalizmin yegâne uygulamasının olmayabileceği, rekabetin mümkün mertebe artırılabilmesi yeni sistemlerin oluşturulması gerektiğini vurgulayarak, işlerin idaresinde müdahaleden kaçınmanın şart olduğunu vurgulamıştır. Bu bağlamda Çetin, Hayek’in “Kölelik Yolu” eserinin, II. Dünya Savaşı sonrası İngiltere örneğinde totalitarizme yol açabilecek sosyal, siyasal ve ekonomik düşünce ve uygulamalara uyarı niteliği taşıdığını belirtmektedir. Bu eserde Hayek, özgürlük ve kölelik arasındaki bu uzun, ince ve hassas yoldaki yol işaretlerinin incelemesini yapmakta, günümüzde de sıcaklığını koruyan siyasal iktidar ve özgürlük alanlarının (özel ve kamusal alan) sınırlarının anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Ayrıca her türlü “iyi” ve “menfaat” planlamasının ne kadar “iyi” niyetle yapılıyor olsa dahi içinde “kötü”lüğü/köleliği barındırdığını savunan Hayek, “Kölelik Yolu”nun “iyi”lik taşlarıyla örülü olduğu konusuna dikkatleri çekmektedir (Çetin, 2004).

Bununla beraber Hayek, fikir savaşlarının önemli olduğunu, sadece Marksizme karşı değil, sosyalizme, devlet müdahalesine, Keynesyen mücadeleciliğe karşı da mücadele verilmesi gerektiğini belirtmiştir (Kozanoğlu, 2008: 21- 22). Ayrıca Erdoğan, Hayek’in, yasaların egemenliği veya hukuk devleti ilkesi genel ve soyut yasa kavramını şart kıldığı için, özel amaçlara dönük yasalara ve bu yöndeki yasama siyasetine karşı çıktığını aktarmaktadır. Buna bağlı olarak dağıtıcı adalet anlayışına dayanan politikaların hukuk devleti ilkesiyle bağdaşmadığını düşünmektedir. Erdoğan Hayek’in dağıtıcı adalet anlayışına karşı çıkmasının bir sebebinin de, insanların nelere sahip olması gerektiğine ilişkin objektif ölçütlerin bulunmadığına, dolayısıyla kaynakların veya değerlerin “doğru” dağılımına

ilişkin her kararın kaçınılmaz olarak hükümetin keyfi takdirine bağlı olacağına inanması olduğunu belirtmektedir (2006: 57-58).

Bunun dışında Hayek, toplumsal adalet için gösterilen her çabanın, hukukun üstünlüğüne yönelik bir saldırı olacağı, böylesi bir toplumsal adalet anlayışı ile yola çıkmanın, liberal düzenin temellerini sarsacak, özgürlüklerin yitirilmesine, kişilerin davranış ve özgürlüklerinin kontrol altına alınmasına ve sonuçta sosyalizme doğru bir gidişe yol açacağını belirtmektedir. Buna göre mutlak bir sosyal adaletin sağlanması, piyasanın sağladığı doğal düzenin bozularak, bir organizasyon düzenine geçilmesini gerekli kılmaktadır. Bu da, totaliteryanizme uygun bir ortam sağlamaya yarayacak truva atı görevi görecektir. Ayrıca Hayek'in, refah devletlerinin temelinde yer alan sosyal adalet anlayışının, bu devletleri üretken toplum olmaktan transfer toplumu olmaya yönelttiği tespiti önemlidir. Hayek, her şeye gücü yeten (omnipotent) ve yardımsever (benevolent) devlet anlayışının, her şeyin devletten beklenmesine yol açtığını dile getirdikten sonra insanların, çalışmadan ve hak etmeden devletten yardım bekler olacakları konusunda uyarılarda bulunmaktadır (Özdemir, 2006: 80).

Öte yandan Hayek, "Hukuk, Yasama ve Özgürlük" adlı eserinde ise iktidarın etkili bir şekilde sınırlandırılmasının toplum düzeni açısından en önemli mesele olduğunu belirtmektedir. Hayek, böyle bir düzenin teşekkülü bakımından hükümetin, yalnızca herkesi başkalarından gelecek zorlama ve şiddete karşı korumak için vazgeçilmez olduğunu dile getirmektedir. Ancak hükümetin, başarılı bir şekilde zorlama ve şiddet tekeline sahip çıkar çıkmaz, aynı zamanda bireysel hürriyete karşı başlıca tehdit haline geleceğini dile getirmektedir. Hayek, bu gücü sınırlandırmanın on yedinci ve on sekizinci yüzyıl anayasal hükümetin kurucularının büyük hedefi olduğunu belirtmektedir. Ancak hükümetin yetkilerinin kontrol altına alınması gayretinin, iktidar kullanımının demokratik denetiminin, onun (iktidar kullanımının) aşırı genişlemesine karşı yeterli teminatı sağladığına hatalı bir şekilde inanılmaya başlandığında hemen hemen farkında olunmayarak terk edildiğini dile getirir (Hayek, 1997: 193).

Nihayetinde neo-liberallere ve Hayek'e göre, piyasa sürecinin kendiliğinden (doğal) düzeninde, "sosyal" ya da "dağıtıcı" adaletin yerinin olmadığı ve bu politikaları savunmanın mümkün olmadığı söylenebilir. Hayek'e göre sosyal adalet kavramı tamamen anlamsızdır ve bir seraptan başka bir şey değildir. Adalet, herkese aynı kuralların uygulanması olup, adil davranış kurallarından oluşan hukuk olarak düşünülmelidir. Yani, Hayek dağıtıcı adaleti değil, kural adaletine dayalı piyasa adaletini savunmaktadır. Ona göre, serbest piyasa; işsizlik, yoksulluk, evsizlik gibi istenmeyen bazı olumsuz sonuçlar doğurabilir. Bu nedenlerle, devletin, toplumun kaynaklarını alt tabakanın, yoksulların, muhtaçların yararına olacak şekilde yeniden dağıtıcı politikalara başvurması (toplumsal adalet anlayışı) adil değildir. Ancak, Hayek'in çalışamayacak durumda olanlar ve kimsesiz çocuklar gibi bazı özel durumlarda devlet müdahalesini gerekli görmesi onu "pür piyasa adaleti" yaklaşımından ayıran nokta olarak kabul edilebilir. Buna göre devletin, piyasanın başarısız olduğu bazı durumlarda, bu olumsuzlukları giderme görevi vardır. Ancak, nedeni ne olursa olsun, bu grupların dışındaki hiçbir gruba (yoksullar, kadınlar, göçmenler, etnik gruplar vs.) gelir aktarıcı özel politikalar geliştirmek doğru değildir. Diğer yandan, Hayek, refah devletinin sosyal önlem programlarından birisi olan "işsizlik sigortası"nın devlet tarafından sağlanmasını da, "özgür toplum" ile bağdaşır bulmaktadır. Yine, sağlık ve eğitim gibi hizmetlerin de, toplumların genel zenginlik düzeyiyle birlikte artmasında bir sakınca görmemektedir (Özdemir,2006: 78-79).

Burada devletin sınırlandırılması, liberallerin mutlak iktidara yönelik geleneksel taleplerinin yanı sıra piyasanın etkinlik ve değeriyle ilgili görüşlerinin bir sonucu olarak kabul edilmektedir. Yani iktidarın öncelikle birey haklarıyla ve hukukla sınırlandırılması özgürlüğün güvencesi olarak görülmektedir. Çünkü bireyin özel alanına en etkili müdahalenin devletten gelebileceği göz önünde bulundurulduğunda ancak devletin özellikle piyasaya müdahale etmemesi kural olarak kabul edilmekle beraber, istisnai olarak vatandaşların piyasa tarafından karşılanamayan ortak ihtiyaçlarının devletçe karşılanması neo-liberaller tarafından uygun görülmektedir. Bu noktada savunma, iç güvenlik ve yargıya ek olarak tekeli olmamak koşuluyla eğitim ve sağlık hizmetleri de bu kapsamda düşünülmektedir (Erdoğan, 2006: 68).

Ancak Hayek ve M. Friedman'ın başını çektiği belirtilen neo-liberallerin öne sürdükleri teorilerin de bazı yönlerden eleştirildiğini hatırlamak gerekir. Ataay (2016: 148-149)'ın da belirttiği üzere bu düşünce hem devletin küçül(tül)mesinin gerekli olduğunu belirttikleri halde, aynı zamanda piyasanın düzenli işleyebilmesi için devletin varlığını gerekli görmüşlerdir. Bu durum onların çelişkisi olarak yorumlanmıştır. Bunun dışında neo-liberallerin, demokrasiden çok hukukun üstünlüğüne vurgu yapmaları, çoğulcu ve katılımcı demokrasiye kuşkuyla yaklaşmaları en çok eleştirildikleri diğer noktalardır.

SONUÇ

Sonuç olarak günümüzde yaygın kanaatin, devletin olmazsa olmaz bir fenomen olduğu söylenebilir. Ancak devlete yüklenen görevlerin sınırlılıkları konusundaki tartışmaların bitmeyeceği de aşikârdır. Burada devlete yüklenen ve devletin gücünün betimlenmesinde kullanılan (Gökçe, 2006), güvenlik, meşruiyet, ekonomi yönetimi ve sosyal refah boyutlarından ikisinin yani ekonomi yönetimi ve sosyal refah anlayışlarının özellikle neo-liberal küreselleşme süreci ile birlikte daha çok tartışıldığı görülmektedir.

Bu kapsamda Keynesçi düşüncenin vazettiği müdahaleci devlet anlayışının 1970'lerde terk edilmesi, neo-liberal politikaların kabul görmesini beraberinde getirmiştir. Bununla beraber devletlerin ekonomiden tamamen çekilmelerinin mümkün olmadığı küreselleşme sürecinde ortaya çıkmıştır. Dünyada sermaye, mal ve hizmetlerin geçişinin giderek daha fazla serbestleştiği bir ortamda devletler, makroekonomik ve mali politikalarla bir yanda iç ve dış girişimcilere yatırım bakımından uygun ortam sağlamaya çalışırken diğer yanda bunları gerçekleştirebilmek için hukuki altyapıyı oluşturmak durumunda kalmıştır. Ayrıca devlet, ticaretin serbestliğini sağlarken ekonomik büyümeyi ve istikrarı da gözetmesi gerekmiştir. Buna ilaveten genel olarak devletler, yine tüm vatandaşlar için temel ihtiyaç kabul edilen eğitim, sağlık, adalet ve dezavantajlı kesimlerin asgari düzeyde ihtiyaçlarının karşılanması için yürütülecek sosyal politikalar ile diğer temel kamu hizmetleri için ihtiyaç duyulan yatırımları zaten yapmaktadırlar. İddia edildiği gibi devletin ekonomiden çekilmesi veya rolünün azaltılmasına dönük söylemler söz konusu olsa da istihdam politikaları, sanayi, sürekli gelişen ve yenilenen teknoloji, iç piyasaların düzenlenmesi ve özellikle rekabet edilebilirlik açısından devlete daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Böylece neo-liberal politikaların, küreselleşmenin de etkisiyle hızlandığı bu dönemde, iktisadi açıdan devletin rolünün aslında azalmadığına dair tezler haklı görülebilir.

KAYNAKÇA

- AKTAN, Coşkun Can (2003), Değişim Çağında Devlet, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya.
- AKTAN, Coşkun Can (1998). Müdahaleci Devletten Sınırlı Devlete, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- ATAAY, Ceren Kalfa (2016), "Hayek ve Friedman'ın Devlet Anlayışı", Martmara Ün. Siyasal Bilimler Dergisi, C.:4, Sayı: 1: Sh: 129-151.
- ÇETİN, Halis (2004), Özgürlüğe Karşı Güvenlik: Hayek'in "Kölelik Yolu" Eserini Yeniden Okumak, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 5, Sayı 121.
- DEMİR, Osman (1997), Ekonomide Devlet, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, Yayın No:71, Ankara.
- DİŞBUDAK, Cem (2008), Devlet ve Sermayenin Yeni Biçimleri, "Türkiye'de Makroekonomik Politikaların Dönüşümü, Der. R. Günlü, Dipnot Yayınları, Ankara.
- ERDOĞAN, Mustafa (2006), Aydınlanma Modernlik ve Liberalizm, Orion Yayınevi, Ankara.
- GÖKÇE, Gülise (2006), "Devlet Sınıflandırmaları ve Zayıf Devletlerin Karakteristik Özellikleri", S.Ü. Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 11 , Oca 2006 , Sh.: 343 – 359.

- GÖZLER, Kemal (2017), Kısa Anayasa Hukuku, Ekin Basın Yayın Dağıtım, 15. Baskı, Bursa.
- HAYEK, Friedrich August (1997), Hukuk, Yasama ve Özgürlük, Özgür Bir Toplumun Siyasi Düzeni, Çev. M. Öz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- HEYWOOD, Andrew (2018), Küresel Siyaset (Global Politics), Çev. N. Uslu ve H. Özdemir, BB101 Yayınları, Ankara.
- KILIÇBAY, Ahmet (1994), Politika ve Ekonomi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ekonomi dizisi:27, Ankara.
- KOZANOĞLU, Hayri (2008), “Bugünün Kapitalizmi”, Devlet ve Sermayenin Yeni Biçimleri, Der. R. Günlü, Dipnot Yayınları, Ankara.
- KURZ, Heinz D. (2017), İktisadi Düşünce Tarihi, Çev. H. Bilir, E.Değirmenci, Heretik Basın Yayın, Ankara.
- MAVERDİ, Ebul Hasen (2003), Devlet Yönetimi, İlke Yayıncılık, İslam Klasikleri Siyaset Akademisi:1, İstanbul.
- METİN, Abdullah, ÖZKAN, Metin (2016), “Hayek’te Sosyal, İktisadi ve Siyasal Teorilerin Bütünselliği”, Liberal Düşünce Dergisi, Sayı: 81.
- ÖLMEZOĞULLARI, Nalan (1998), Değişim Dönüşüm ve Sorunlarıyla İktisadi Sistemler, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa.
- ÖKTE, M. Kutluğhan Savaş (2008), “Antik Çağda İktisadi Düşünce” , Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Bahar, C.7, S.24, Sh.: 37-62, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/70017>. Erişim: 13.09.2020.
- ÖZDEMİR, Süleyman (2007), Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti, İstanbul Ticaret Odası (İTO) Yayınları, 2007-57, 2. Baskı, İstanbul.
- PIERSON, Christopher (2011), Modern Devlet, Çev: N. Kutluğ, B. Erdoğan, Chiviyazıları Yayınevi, İstanbul.
- TAŞ, Seyhan, GÜNAY, Enver (2015), “Antik Çağ Toplamlarının Özellikleri, Geleneksel Statüleri ve İktisadi Yapıyı Belirleyen Kurumları”, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi 12 (2).
- TÜLEYKAN, Hayrettin (2010), “Tarihsel Süreçte Ekonomide Devletin Yeri, Gelişimi ve Yeniden Yapılandırılması”, Bütçe Dünyası Dergisi, Sayı:33. Sh.: 86-114.
- YASA, Bengü Doğanğün (2017), “İktisat Düşüncesinde Devlet Müdahaleciliği Kuramının Evrimi”, Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2017; C.:5, Sayı: 2, Sh.: 181- 198.